

Hájek, Mojmír

Role sociologa v nástupu vědeckotechnické revoluce : (diskusní příspěvek)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1975, vol. 24, iss. G19, pp. [11]-30

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111668>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MOJMÍR HÁJEK

ROLE SOCIOLOGA V NÁSTUPU VĚDECKOTECHNICKÉ REVOLUCE

(Diskusní příspěvek)

Mám-li se pokusit ve svém příspěvku řešit konkrétní otázku *sociální role* sociologa vůbec, a sociologa v průmyslu zvláště, není to otázka ani jednoduchá, ani jednoznačná. A to nejen v jejím současném dopadu, ale i v širších jejích výhledově predikčních přístupech. S tím plně souhlasí skutečnost, že roste akutnost *společenské role* sociologa vůbec, zvláště v průmyslovém podniku. Není to jistě sociální skutečnost náhodná. Domnívám se totiž, že její účinná *projekce* je předznamenána jak současnou sociální situací naší socialistické společnosti, tak i vývojovými trendy sociální funkce i pozice té společenské kategorie (skupiny), kterou označujeme za *socialistickou inteligenci* vůbec. V tomto obrysovém rámci její současné postavení nese s sebou i *determinující momenty* svého *příštího řešení*. Proto jistý, proporcčně přiměřený, teoretický prolog k jejímu obrysovému náčrtu považuji nejen za adekvátní orientačně, ale i za nezbytný v jeho výhledových důsledcích.

Tématika *postavení inteligence*, především její *sociální úlohy (funkce)* v počátcích nástupu VTR, je v upevňující i rozvíjející se socialistické společnosti tématikou komplexní, neskonale složitou a současně citlivou. A to nejen z hlediska vývojové pozice kategorie inteligence v této společnosti, ale i z hlediska zpětného, recipročně progresivního vyrovnávání jejích vývojových trendů. Na tom mnoho nemění ani výhledově současně jednoznačná skutečnost marxistického pojetí této problematiky, nerozlučně spojeného jak s *vedoucí úlohou dělnické třídy* v jejích vývojových tendencích, tak také s určujícím podílem pokračující a postupující *dělby práce* při tomto permanentním procese rozvoje socialistické společnosti. Ostatně probíhá dialekticky přímo před našimi zraky. Jeho sledovatelné ukazatele poznamenávají svými důsledky jak postupné převrstvování celé společnosti a její sociálně mobilní vývojové trendy, tak i formování *kvalitativně nových forem jejího životního způsobu*.

Tento spádny proces, ne vždy zcela plynulý svou projekcí, se konkretizuje v rámci jednotlivých rodin, mění pořadí své socioprofesionální i celospolečenské hodnotové stupnice, jejího indikačního dosahu v oblasti společenské prestiže, sociální relevance, životní úrovně, souhrnného životního statusu, socioprofesionální přípravy i celospolečenské relevance *naznačených* vývojových souvislostí. Souhrnným jmenovatelem těchto tendencí zůstává úsilí o relativní *homogenizaci* socialistické společnosti, jejíž konečná cílová

intence beztrždní společnosti nemůže být fixována jen svou výslednou podobou, ale zanechává dialekticky ve svém dílem se zrychlujícím, dílem i nerovnoměrném průběhu své patrné stopy, jak se promítají v sociálním postavení i v odborně pracovním či funkčním významu *inteligence* jako sociální skupiny (kategorie), pro kvalitativní rozvoj socialistické společnosti v nástupu VTR stejně nezbytné jako její sociální složky ostatní, především vedoucí sociálně třídní postavení dělnictva a ovšem i pracovníků v zemědělství. (K akutnosti tohoto tématu srovnej i nedávno vyšlou publikaci Ant. Vaňka: *Vědeckotechnická revoluce a inteligence*, Praha 1975). Složitost, ale i společenská relevance bohatě diferencované a silně komplikované její práce je jistě těžce postřehnutelná a postižitelná, resp. složitě zprostředkovaná, ale její *výsledná funkčnost* pro rozmach socialistické společnosti je stejně nepostradatelná jako konkrétní výsledky jiných profesních kategorií (dělnických, zemědělských, zaměstnaneckých atp.). Úzké vývojové profily v tomto směru (oceňování, a hlavně ekonomické hodnocení práce učitelské či vědecké, především sociálního a kulturně humanitního zaměření) to vývojově jistě jen potvrzují.

Naznačené výskytové sociální tendence nerozlučně doprovázejí i vyznačují ustavičný pohyb socialistické společnosti, v němž drobné, ale početné kvantitativní změny vyústí posléze vždy na své relativně vyšší vývojové hladině nově se formujících *progresivních kvalit* socialistické společnosti. Jejich účinná realizace přerůstá už zdaleka socioprofesionální či zájmový rámec jen socialistické inteligence a stává se akutním a naléhavým požadavkem, resp. citlivě pocíťovanou *potřebou pokroku celého socialistického společenského kontextu*.

Sotva bude v marxistické metodologii pro její sociologickou recepci sporu o tom, že v tomto globálním sociálním procese u nás, v seberealizaci člověka jako sociální osobnosti, ale i jako svéprávného subjektu, je jeho adekvátní průběh stejně závažný jako zákonitý. Tím spíše, že intervenuje v nesčetných projevech konkrétního *jednání i chování člověka jako aktivního nositele nejrůznějších společenských rolí* v socialistické společnosti: např. v jeho rodině, pracovní skupině, v ostatních jeho sociálně referenčních či zájmových mikroskupinách. Určující úloha připadá v *pracovním (výrobním) procesu živé lidské práci*, osobnímu začlenění lidského jedince jako svéprávného subjektu do jeho co nejprůměrnějšího (relativně optimálního) průběhu tohoto procesu. VTR nám ve svých důsledcích jasně signalizuje význam nových forem kvalitativního rozvoje permanentně zvyšované *kvalifikace* (speciální, všeobecné, i prognosticky potřebné) na všech životních dějištích jejího využití.

Tyto zákonité vývojové trendy svým výskytem i frekvencí v průmyslové výrobě se promítají svou adekvátní konkretizací v pracovním úsilí *socialistických výrobních kolektivů* v nejrůznějších podnicích (komplexní brigády, brigády socialistické práce a socialistického životního způsobu, pracovní skupiny jako nositelé novátorského či zlepšovatelského hnutí v nejrůznějších jeho variantách i modifikacích atp.), ale i v pracovních náročných výkonech *jednotlivých jejich členů* (kvantitativně bohatá, ale i kvalitativně narůstající škála pracovních náročných výkonů, dále závazků, zlepšovacích výrobních návrhů, podnětů i změn atp.), především *kvalitativně změněná motivace* iniciativního, tvořivého i zodpovědného *pracov-*

ního výkonu v obou jeho dopadových hladinách: skupinově-kolektivní i individuálně-osobnostní, plně korespondujících zvýšeným potřebám socialistické společnosti.

Ve sféře výrobní — a v jisté obměně i v kterékoli jiné pracovní sféře — postupně se stále zřetelněji stírají ostré hranice tradičních diferencí, dříve ostře kladené mezi práci fyzickou a práci psychickou, i když problematika *racionalizace* si leckdy vynucuje shodnou koncepci dílčí specializace, či začlenění lidského jedince do jejího průběhu. Je však současně samozřejmé, že ve všech sociálních sektorech (sférách) *socioprofesionální pracovní činnosti* prudce roste význam její složitosti, ustavičné proměny, nových výhledových perspektiv i jejího těsného sepětí se *sférou mimopracovní*, hlavně se sférou volného času.

Na tom mnoho nemění ani spádový průběh celého procesu, kterým se stírají, jak už ostatně uvedeno, ostré difference krajních tradičních polů práce fyzické a psychické. Stejně mizí i protiklad města a venkova včetně *nových forem životního způsobu* socialistické společnosti, které takto postupně vznikají ať inovačně zcela nové (řídčeji) ať transformují a doplňují nebo přerývají formy tradiční (častěji).

Naznačené vývojové trendy zabírají pochopitelně také *oblast pracovní*, a to ve všech jejích základních třech sektorech naší sociální reality: v zemědělství, v průmyslu i v sociálních službách či konečně i jejich kvartálního vyústění. V tomto sektoru mám na zřeteli veřejnou, sociálně politickou, stranickou, odborářskou i jinou angažovanost pracovníků řídicího aparátu, včetně tvůrčí činnosti správy koncepční, organizační, práce ve školství, v kultuře i v osvětě, ale i rozsáhlé, progresivně budované zásahy našeho zdravotnictví: kurativního i preventivního. Současně je celý proces zřetelně sledovatelný i na všech úsecích institučně zajišťujícího či zabezpečujícího aparátu mocenského, armádního či bezpečnostního.

Zvláště markantně je tyto vývojové symptomy *prudkého vývoje* socialistické společnosti možno sledovat i ve všech oblastech *vědy*, jejího tvůrčího teoretického rozmachu i pracovního úsilí a praktického využití. A to nejen na jejích akčních hladinách tradičně už na všech dějištích praxe plně uznávaných a také respektovaných (rozvoj technických věd a věd přírodních, hlavně aplikovaných v zemědělství, v medicíně, v lesnictví, v přílehlých úsecích průmyslu — chemického, potravinářského, energetického, chemického atp.; a ovšem i využití matematiky).

Velmi akutní a současně, a především predikčně, jsou naznačené vývojové tendence naléhavé v té sféře, v níž si svoji relevanci teprve postupně probojovávají. Tím ovšem jejich urgentnost i intenzita narůstají. Tak je tomu hlavně v *oblasti sociální*, a kulturně humanitní vůbec. Prudký rozmach i význam *umělecké produkce*, ale i masové jejich *konzumpce*, je pro socialistickou společnost na jedné straně stejně průkazný i symptomatický, jako je pro ni na druhé straně výrazný i komplexní progresivní nástup *věd o člověku*, jimž jejich východisková základna *marxistické metodologie a gnozeologie*, spolu s jinými současnými i výhledovými potřebami praxe socialistické společnosti, vytýčuje *nové úkoly i dílčí postupné cíle*. Tyto předpoklady platí stejně pro pedagogiku jako pro psychologii, ale v této rovině především pro sociologii; její preference je tu determinována nejširším společenským dopadem, její sociální rezonancí. Ovšem celospolečenské

aspekty si vynucují svou pozornost i u nově se vynořujících věd *kulturně civilizačních*: kybernetika, ergonomie, praxeologie, teorie informací, teorie komunikace atp., hlavně teorie vědeckého řízení atd., jimž právě socialistický společenský kontext propůjčuje teprve plné možnosti jejich rozvoje i uplatnění na nejrůznějších dějištích životní praxe.

Vědeckotechnická revoluce není přece jen často jednostranně chápanou záležitostí vědecké projekce technické a matematické či v nejlepší podobě aplikovaných poznatků přírodních věd, ale právě v socialistické společnosti také záležitostí *především sociální*. Tato skutečnost, rostoucí význam věd o člověku a jejich využití v praxi, v přítomné i v budoucí, se hlásí stále naléhavěji. Potřeby praxe si jednoznačně vyžadují postupnou realizaci těchto perspektiv. Čím dříve tím lépe.

Proces ustavičně se rozšiřujícího i prohlubujícího uplatňování vědy v praxi na všech jejích úsecích je pochopitelně doprovázen stoupající délkou práce i složitou a komplexní přípravou na ni. Lidskému jedinci skýtá bohaté možnosti jeho seberealizace v této specifické činnostní rovině. Současně přináší se sebou ještě bohatě diferencovanou škálu různých obměn své osobní, mikrosociální, rodinné, skupinové zájmové či jiné realizace. Tím vším se mění životní způsob člověka socialistické společnosti v obecném rámci, ale současně potencialiter narůstají i prováděcí možnosti jeho životního či skupinového stylu. Tyto vývojové tendence kladou však u člověka své zvýšené nároky na perspektivy pracovní funkce i jeho tvůrčího prognostického chování.

Naznačené perspektivy jsou pro ustavičný pohyb socialistické společnosti nejen významné a výrazné, ale také od ní neodlučitelné. Oba převládající aspekty (odborný, pracovní profesní i mimopracovní, životně stylový) jsou nerozlučně spojeny s otázkou práce, speciálních profesí, *tvůrčího využití*, i různých obměn životního způsobu (stylu) inteligence. Ve shodě s její *sociální funkcí* a s její konkretizací odpovídají odborným potřebám rozvoje socialistické společnosti. Zůstává otevřenou otázkou, nakolik naznačená sociální situace je nerozlučně spojena s pracovní specializací příslušníků inteligence a současně je odrazem i jejího komplexního společenského dopadu a nakolik tato funkce je významná i pro širší vývojové společenské trendy socialistického kontextu a pro postupné sblížování inteligence jak s vedoucí dělnickou třídou, tak také se zemědělci, příp. i s jinými sociálními skupinami socialistické společnosti.

Širší odraz této problematiky poznamenává ostatně výrazně vývojové tendence i současné sociální skutečnosti v Sovětském svazu, jak o tom podnětně i zasvěceně informovala přednáška sovětského experta Ing. B. V. P o k r o v s k é h o o *společensko-rozvojových tendencích vědeckotechnické revoluce* v jeho vlasti, uskutečněná před nedávnem z podnětu MŠK v pražském Domě sovětské kultury (18. září 1975). Jeho vývody přesvědčivě prokázaly, že otázka sociální funkce i pracovní specializace inteligence — včetně její realizace profesní i životního komplexního dopadu nejen u inteligence samé, ale — na to se mnohdy žel zapomíná — i u celé socialistické společnosti jsou potřebné i zcela zákonité. A to i ve svých důsledcích celospolečenské progrose.

Naznačená už konečná cílová intence záměrného predikčního formování *beztrždní lidské společnosti*, i s doprovodným jejím vývojovým úsilím už

o současnou homogenizaci socialistické společnosti, přináší i jiný permanentě probíhající proces společenského vyrovnávání socialistické skutečnosti, včetně jeho odrazu v ustavičných změnách *sociálního statusu* i *společenské pozice inteligence*. A to i ve vývojových trendech jejího postavení. Znamená to tedy, že stále probíhající proces komplikované i komplexní sociální mobility socialistické společnosti, která je jistě spojena s výchozími třídně kádrovými i jinými sociálními preferencemi příslušníků dělnické třídy i zemědělců, svými bezprostředními výsledky, ale hlavně zprostředkovanou sítí jejich vazeb, se nutně odráží i ve stálých proměnách už charakterizovaného společenského statusu i sociální pozice inteligence v této společnosti.

Rozvojné trendy socialistické společnosti nemohou naznačenou skutečnost mít lhotejně a nevšimavě; tím spíše, že stále početnější složky této inteligence tvoří právě její příslušníci z rodin původně dělnických a zemědělských.

Výrazný proces kvalitativně *ustavičných proměn* sociální struktury naší socialistické společnosti, jak už byly jeho základní kontury vyznačeny, probíhá přirozeně nejintenzivněji ve směru vedoucí úlohy dělnické třídy. V ní pochopitelně respektuje i rozhodující postavení její vedoucí politické síly i společenské reprezentace KSČ i jejího adekvátního a integrujícího druhého pólu, tj. početné zemědělské populace. Přirozeně nelze nechávat stranou ani otevřenou problematiku inteligence jako specifické sociální skupiny (kategorie) socialistické společnosti i ostatních sociálně-profesních, demografických či jiných analogických subkategorií a podskupin (staří lidé, mládež, ženy v domácnosti, vojáci atp.). Sociologický přístup k souboru těchto otázek (pochopitelně v souvislosti s vlastní tematikou daného příspěvku) musí se snažit o jeho *komplexní koncepci*, konkretizovanou i řešením nejen pracovních profesní, *odborné*, ale i *celospolečenské úlohy sociologa* vůbec, a sociologa v průmyslu speciálně. Rozvojové tendence VTR propůjčují této problematice jen příznačné a společensky výrazné rysy.

Mám-li se pokusit o vymezení *společenské role sociologa* v nástupu VTR u nás, není dost dobře možné tuto specifickou a současně však i výraznou tematiku celé této socioprofesní kategorie řešit a vývojově hodnotit bez dvou jejich výchozích *předmětně metodologických předpokladů*:

Sub a) je to otázka *postavení sociologie jako vědecké disciplíny* nejen u nás, ale i v širším kontextu socialistické společnosti i společenskovedné teorie vůbec. Nedávno ještě otevřenou či dokonce snad spornou teoretickou problematiku její vlastní předmětné existence jako speciální vědecké disciplíny rozhodly jednoznačně pozitivně i progresivně především potřeby praxe samé. Také pohyb sociologického předmětného pole (významové soustavy), jeho poznatků, probíhá nejen u nás, ale i v ostatních zemích RVHP, zcela shodně s touto předmětně metodologickou, současnou, ale i prognostickou situací, jak to zřetelně dotvrzuje rozmach i rozvoj sociologie v Sovětském svazu, v Polsku, v Bulharsku, v NDR i v jiných zemích socialistického bloku. Jde tu pochopitelně v těsném sepětí s praxí především o rozvoj odvětvových sociologií jako jsou: sociologie průmyslu a průmyslového podniku, sociologie práce, sociologie zemědělství, sociologie tělesné kultury atd. Pro orientační bilanci těchto trendů jde tu snad o zjiš-

tění, jaká je vlastní specifická *socioprofesionální role* sociologa? Domnívám se, že je to hlavně *multidimenzionální charakter jeho sociální funkce*. Při její realizaci vystupují nutně do popředí aspekty pracovní, teoreticky odborné, prakticky aplikační i predikční, a to v jejich souhrnném sociálním vyzařování. Jsou zřetelně podmiňovány vysokou společenskou angažovaností jeho funkce. Tyto předpoklady vytvářejí tak nedílnou jednotu s komponentami ideově politickými (stranickými či odborovými), hlavně při vymezení a respektování kladených úkolů i cílů.

U svých nositelů předpokládají nutně *doplnění* jejich teoretické sociologické erudice o *novou zájmovou orientaci* odborné technickou či technologickou toho pracovního prostředí, které se stane funkčně odborným zaměřením vlastním i specifické práci sociologa. Bezpečná znalost jeho nového pracovního prostředí se taktó průmyslovému sociologu rýsuje jako výchozí základna pro účinné využití jeho *specifické přípravy odborné* při výskytu i *řešení* nejrůznějších, nejen věcně ale i sociálně *akutních otázek*, které se taktó v nových svých obměnách i ve stále se měnícím pořadí jejich naléhavosti vždy znovu objevují a vynořují v praxi, a to na kterémkoli možném úseku jejich výskytu.

Proto v případě *sociologického komplexního přístupu* k akutní problematice např. v průmyslovém podniku je třeba vždy vážit *dialektickou jednotu* navrhovaného či realizovaného řešení dané problematiky i v dopadových výhledech jejího dlouhodobého predikčního působení.

Odborná práce sociologa, včetně jeho profesní role i jeho sociální funkce (tu především v oblasti průmyslové sociologie, ale obdobné předpoklady platí jistě i pro kterékoli jiné jeho pracoviště v praxi), jeví se tedy v nastupu VTR jako *práce zajímavá, komplexní i komplikovaná a společensky nesporně relevantní*. Současně i osobně krajně zodpovědná a ve svém souhrnném dosahu také svrchovaně náročná. A to i v časových, zpravidla sociální poptávkou či plánováním ostře terminovaných důsledcích. Podobná charakteristika *odborné práce* sociologa platí jistě pro kterýkoli společenský kontext. Pro progresivní trendy rozvinuté socialistické společnosti zřejmě tedy dvojnásob.

Účinná odborná realizace profesní role sociologa, jeho doprovodné sociální funkce, vyžaduje ovšem jeho citlivý i operativní smysl pro *účinnou koordinaci i interpretaci* teoretických předpokladů jeho sociologické práce s poznatky i s *přístupy jiných vědeckých disciplín*; nejačastěji příbuzných, někdy však i vzdálenějších. Soustavné úsilí sociologova postupu předpokládá i nezbytnou *integraci s odbornou praxí* (meritorně technickou či technologickou, ale i ekonomickou, koncepční a řídicí) toho úseku, na němž sám socioprofesionálně působí. Především účinnou vyváženost vlastních odborných postojů i záměrů se sociálně-politickým veřejným jejich zrcadlením. Tato sociologova výrazná *společenská angažovanost* se nutně promítá i do jeho odborného přístupu ke všem akutním otázkám, s nimiž se na svém pracovišti nepřetržitě setkává.

Sub b) současně se tu však vynořuje i otázka stále naléhavějších a rozrůzněnějších možností *komplexního využití sociologie* na všech úsecích *strukturálních změn v socialistické společnosti v praxi*. Globální i speciální dílčí souvislosti této sociologické orientace budou v mém tématickém příspěvku zajímat tedy asi především. Současně sociolog ve svém přímém pracovním

odborném zaměření, v různé škále využití jeho odborné vysokoškolské průpravy, v korelaci s profesemi tradičního typu, či nově se formujícími, je nepochybně svým sociálním statutem i svou pracovní funkcí příslušníkem socialistické inteligence. Proto také chci věnovat úvodní pasáž svého tematického příspěvku této skutečnosti.

Dynamický pohyb socialistické reality významnost *sociální role i funkce inteligence* (tedy i sociologa) nesporně ještě zvyšuje. Tato vývojová situace se nám v případě sociologa vůbec, a průmyslového sociologa zvlášť, promítá hned dvojnásobem:

Ad a') především na její dopadovou rovinu *pracovně odbornou* (socio-profesní) na straně jedné, ale ad b') i na její rovinu *angažovanosti celospolečenské, veřejné*, konkretizované přirozeně na dílčích úsecích jejího aktivního provádění na straně druhé. Obě takto naznačené roviny jsou komplementární; intervenují i přesahují navzájem. Svými recipročními i zpětnými vazbami se mohou promítat jak pozitivně, tak i negativně. Uprostřed těchto rovin jako ujednocující svorník se v případě sociální role sociologa rýsuje i oblast jeho *života osobního* (či rodinného) jako integrující průsečík sociálních různoběžek, ale současně i člověka jako svéprávného subjektu i jako sociální osobnosti.

V těchto výchozích polohách sféry pracovní i mimopracovní, s bohatým rejstříkem jejich rozrůznění, se tedy realizují *základní životní role*, povinnosti, příp. i jiné zájmové činnosti lidského jedince. Stejně je tomu i v případě sociologa u všech jeho profesně funkčních variant, ani jejich verzí průmyslového sociologa nevyjímajíc. Stává se tak v celé rozloze sledovatelných stratifikačních indikátorů, které formují účinným způsobem jak jeho osobní, tak i společenský *životní způsob (styl)*. Jeho specifická projevovala klaviatura je v případě *inteligence* — jako profesně funkční i sociální skupiny či kategorie — v jejím celku zvlášť bohatě rozlišena; a to v multidimenzionalitě jejich výskytových *společenských rolí*, jak už byly naznačeny.

Z těchto rolí nás v daném tematickém příspěvku zajímá tedy především *společenská role sociologa*. Soudím, že naznačené už vývojové tendence pohybu společenské reality v socialismu platí v plných svých důsledcích i pro *společenské postavení a sociální roli sociologa* v průběhu tohoto procesu. Je závažná stejně sociálně, jako i pracovně odborně. Proto nezanedbatelná ve svém společenském zrcadlení v jeho širším kontextu, i ve svých konkrétních sociálně-politických důsledcích.

Charakterizované společenské role sociologa mají v socialistickém společenském kontextu i dopad širší; jsou totiž v zásadě příznačné i pro současný *sociální status, pozici a komplexní společenskou roli inteligence* jako jedné z nezanedbatelných složek socialistické společnosti. Především pro její ukazatel *odbornosti*, a hlavně její vlastní *tvůrčí práce*, které právě prudký pohyb socialistické společnosti klade *kvalitativně nové*, svým cílovým řešením náročné, závažné, ale také *neodkladné úkoly*. Jejich realizace probíhá v těsném sepětí s novátorským komplexním pojetím *kvalifikace* při jejím využití na všech dějištích v praxi. Jde namnoze o úkoly vývojově nezastupitelné, přínosné nejen v současnosti v oblasti pracovně odborné, ale hlavně v jejich *příštím provedení* koncepčně perspektivním, sociálně plánovacím či prognostickým.

Stává se tak na všech životních jevištích výrobního či pracovního pro-

cesu, i v jeho komplexních sociálních důsledcích u nás. Tu všude vedle zřetelů výrobních (pracovních), v průmyslu, v zemědělství, v sociálních službách, ale i jinde — *tedy i v oblasti vědy samé (!)* — prudce i ostře narůstá význam nových kvalit *mezilidských vztahů*. S utvářením těchto vztahů nerozlučně ovšem souvisí i nové formy kooperace, integrace, specializace a dělby práce při jejich uplatňování v praxi.

Co z těchto obecně metodologických i vývojově zákonitých předpokladů pohybu socialistické společenské skutečnosti (jeho předpoklady byly pochopitelně naznačeny jen kuse a rámcově) vyplývá pro *ostřejší profilaci* sociologa. Co tuto exponovanou sociální pozici sociologa zákonitě *determinuje*? Do popředí se nám takto vysouvá hned celý bohatý soubor jeho předpokladů *kvalifikačních*, v širokém jejich odrazu nejen odborném, ale i kádrově perzonálním; především však jde o *jeho živý vztah k lidem*, o opravdový zájem o jejich problémy, o aktivní podíl na formování nových a citlivých mezilidských vztahů vůbec i s účastí na jejich realizaci.

Intenzita i perspektivní naléhavost naznačených souvislostí je při vývojových trendech socialistické společnosti zřejmá. Tomu plně korespondují progresivní tendence i pozornost, věnované jak problematice zdravého *životního* (sociálního) prostředí, tak i stále výrazněji se prosazující aktivní koncepcie *životního způsobu (stylu)* socialistického člověka v jeho čase mimopracovním (volném), i s jeho účinným zpětným odrazem do sféry pracovní. Rostoucí význam *tělesné kultury* (sportu, tělovýchovných kreací a pohybových aktivit vůbec, včetně dětských her atd. i jejich specifických forem: turistiky, horolezectví, orientačních a branných pochodů, motorizmu atd.) jako neodčinitelné složky progresivního rozvoje socialistické kultury i společnosti vůbec to signalizuje stejně podnětně jako přesvědčivě.

S touto sociální situací vývojově souvisí jistě i celá řada *faktorů dalších*. Permanentně zvyšující se *životní úroveň* člověka v socialistické společnosti, změněné i ustavičně měněné její předpoklady v souboru jeho osobních i sociálních *potřeb* stejně jako pronikavé změny jeho pracovních motivačních *životních postojů*, korespondujících novým pořadníkům jeho životních hodnot i jejich odrazu, ať přímému či zprostředkovanému, v jedincově sféře činnosti, především v pracovní, ale i ve všech ostatních akčně zájmových jejich variantách, to jasně dotvrzují. Zvláště výrazně probíhá tento proces v oblasti *průmyslu*. Jeho systematické poznání i úsilí o jeho predikční ovlivnění je zřejmě jedním z aspektů sociálně profesní role i obsahové náplně průmyslového sociologa.

Specifická sféra bohatých projevů *seberealizace* lidského jedince v jeho oblasti pracovní, ale i ve stále narůstajícím rozsahu jeho sféry mimopracovní, přináší s sebou pochopitelně různou, zájmově odchylnou diferenciaci při konkrétní realizaci těchto možností i v jejich sociální recepci: věda, umění, zvyšování odborného i všeobecného vzdělání, veřejně zájmová angažovanost, různé formy kutilství i jiné projevy životní aktivity poskytují výhledově nepřebornou *škálu kvantitativně nových příležitostí*. Socialistická společnost naznačené perspektivy citlivě podchycuje a usměrňuje. Bude muset s nimi počítat stále zřetelněji. Tím spíše, že při jejich provádění nejde jen o jejich pasivní, individuální či sociální konsumpci, ale i o jejich stálý, tvořivě modifikovaný rozvojový proud, obohacující

svými ustavičnými podněty nejen svět lidského jedince v socialistické společnosti, ale vytvářející i pro tuto společnost samu pevné základy i široké výhledy jejího dalšího rozvoje.

Těmto spádovým tendencím sociální reality tu odpovídá i soubor *aktivit sportovních* i jiných pohybových projevů, takto účinně vyvažujících stupňované nároky pracovní v jejich multidimenzionálním dopadu. Ostatně, tyto možnosti životního způsobu či stylu v oblasti tělesné kultury (sportu) v jejich individuálním či společenském odraze byly už vymezeny. Za potencionální modifikace těchto tendencí lze výhledově považovat i bohatě diferencované zřetele *aktivit dalších*: kulturně-rekreačních, zvykově-folkloristických, turisticko-vlastivědných atp. Zanedbávat nelze ani stupnici těch sociálních jevů, které mají pro lidského jedince *účin uvolňující*, zábavní, rekreační, sdělně komunikační, osobně kontaktové, zájmově sociabilní či jiný podobný smysl. Jde jen o to, aby jejich výskyt byl doprovázen i adekvátní měrou svého sociokulturního projevového významu. Jistě i s postupným stíráním stupnice projevů deviačních a disfunkčních, společensky i zřejmě adekvátních (alkoholismus, morfinismus atp.). Také ve všech těchto vývojových situacích osobně nepřímá — spíše komplexně programová a takto ujednocující — účast sociologa je jistě pozitivní, i když pochopitelně nemůže být v jejich průběhu složkou určující.

Takto širě chápaný způsob realizace socioprofesionální role sociologa není náhodný, ale zákonitý. Probíhá v plné shodě s narůstajícím rozsahem *mimopracovního*, především *volného času* lidského jedince nejen jako svéprávného subjektu, ale i jako sociální osobnosti socialistické společnosti. Dialektická *jednota* sféry času pracovního se sférou mimopracovního stává se tak stále naléhavěji i součástí *životního způsobu* socialistického kontextu. Současně však i nerozlučnou komponentou *životního stylu* lidského subjektu v této společnosti jako přirozeného důsledku rozvoje socialistického pojetí kulturní revoluce na všech hladinách jejího výskytu.

Pochopitelně tento proces svým průběhem nutně ovlivňuje i komplexní profil práce i vlastní sociální roli sociologa. Tak tedy i sociolog svou teoretickou přípravou i jejím plným využitím pomáhá v praxi formovat i rozvíjet nové *progresivní tradice* socialistické kultury, integrované v nedílnou jednotu kulturního dědictví národního i světového. Přes jejich kritickou a hodnotící konfrontaci s přítomností se hodnoty tohoto dědictví přetvářejí v nové faktory obecné kulturního rozvoje socialistické společnosti. Stává se tak nejenom působením inovačních komponent, ale i transformačních přesunů tradičního základu i jeho kvalitativně nových vývojových souvislostí.

U sociologa se tyto výhledové zřetele, vývojově zcela zákonitě, zřejmě realizují výrazněji a intenzivněji nejen naléhavostí osobní, odborně profesní, ale také svou významností celospolečenskou. Citlivý, ale i teoreticky prohloubený jeho přístup k pozitivnímu účínu všech indikátorů sociální progresu v socialistické společnosti je pro jeho práci v terénu nutně spojen už s jeho *výchozí pozicí odbornou*. Jde přitom nejen o sociálně doprovodné aspekty průmyslové výroby (a kteréhokoli jiného pracovního procesu), ale i o jejich strukturální a dynamickou přeměnu. Podobný postup konkretizuje i záměrné úsilí o systematické a vědecky ovlivněné *řízení* těchto procesů v konkrétním průmyslovém podniku či v celém odvětví, využitím

a vyváženým uplatněním všech faktorů, které se mohou takto promítnout nejen pozitivně v účinnější výsledky výroby i jiných pracovních procesů, ale svými rysy urychlí i rozvojové a tvůrčí trendy socialistické společnosti vůbec. A to i tehdy, je-li sociologova funkce odborná jistě podnětná spíše konzultačně, než mocensky výkonná. Je to patrné v celé rozloze možných sociálních situací, jejich vývojového posunu (kvantitativního i kvalitativního) i výskytových modifikací.

Vedle sféry *pracovní (výrobní)* jde tu zřejmě i o sféru *stratifikační*. Tím spíše, že ve vývojových tendencích socialistické společnosti obě tyto sféry se vhodně doplňují i souborem stálých vzájemných vazeb a recipročních komplexních přesahů. *Socioprofesní role lidského jedince* ale i celých profesionálních kategorií i jiných sociálních skupin je stále více determinována jejím působivým vyzařováním v ostatní sféře sociální stratifikace. Přitom zjišťujeme působení kvalitativně nových hodnotových systémů i nově vytvářených škál motivačních podnětů, osnovaných nejen sociálně psychologicky, ale i přímo sociologicky. K této profesní roli lidského jedince, sociálně adekvátní, patří i vytváření *nezbytných pracovních podmínek a předpokladů*, bez nichž účinný výkon, a hlavně včasné, kladné a trvalé výsledky jakékoliv profese by nebyly jistě možné.

Jaká je tedy bilance jejich předmětného rozsahu? Nejde zdaleka jen o otázky okrajové či zanedbatelné. Působivý jejich komplexní účín lze postihnout např. přesvědčivě na dnešním postavení i významu *vysokých škol*, a v jejich rozvoji, který probíhá v plném souladu se stále výraznějšími úkoly i sociální funkcí vědy v nástupu VTR. Důsledky této situace se konkretizují v nejrůznějších rovinách své realizace (zásahy bezprostředně aplikační, ale hlavně souvislostmi výhledově plánovacími či predikčními. Je to zřejmě v rovině technické, přírodovědně-aplikační i v jiných výskytových úsecích. Především však stále urgentněji hlásí se tato vývojová situace v oblasti *sociální*. V živém a širokém záběrovém dialogu s akutními potřebami praxe působí tu právě *vědy o člověku*, včetně *sociologie*, stále výrazněji. Přirozeně v účinném uplatnění *zřetelů kulturně humanitních*, pro rozvojové trendy socialistické společnosti zcela nezbytných.

Jaké jsou tedy konkrétní *možnosti uplatnění sociologie a jejího využití v praxi*? Jde zřejmě o její společenskou angažovanost, spojenou ovšem a doplněnou systematickou a permanentně prohlubovanou i obměňovanou průpravou teoretickou v jejím souhrnném působení. Takový postup se mi jeví pro účinnou realizaci *rozvojových trendů* v socialistické společnosti jako zcela nepostradatelný. A to na všech možných rovinách jeho výskytu: vědecko-výzkumné, konzultační, recipročně kooperační, především metodologické, sociálně-plánovací, koncepční, výhledově predikční nebo prognostické, až po nepřebornou škálu *kontaktů sociologické teorie s praxí*, tj. ustavičného nejen teoretického, ale i aplikačního dialogu s ní, v účinném řešení jejich *naléhavých potřeb*, hlavně v dopadové hladině *technické teorie* (T₂). Jsou konkretizovány pořadím jejich akutností (pochopitelně proměnnou) a různou měrou přímé nebo nepřímé účasti sociologa — a tedy i průmyslového sociologa — na jejich účinném řešení. Tyto výhledy o *uplatnění sociologie v praxi* (za předpokladu rovnocennosti nezbytných výchozích pracovních předpokladů a podmínek) jsou ve svých důsledcích tedy pro profesní roli sociologa, i v jeho poměru k jiným zaměstnaneckým

kategoriím, zřetelně *aktivní* a *tvůřivě odborné*. Korespondují takto souhlasně i sociálně-politické *angažovanosti* inteligence na rozvoji socialistické skutečnosti. Jsou tedy zřejmě významné, vývojově nejen nezanedbatelné, ale stále také naléhavěji potřebné. Zřetelně tedy *predikčně průkazné, přesvědčivé i progresivní*. Zvláště tehdy, jsou-li nejen adekvátně propojeny, ale i recipovány a integrovány i v celém sociálním zázemí: především dělnickém, ale i řídicím a zaměstnaneckém vůbec.

Už charakterizovaná *oblast stratifikační* klade před sociologa samého (především v průmyslu, ale i kdekoli jinde) hned celý soubor otázek dalších. Patří k nim komplexní *problematika mzdová*, nejen v jejím základním vymezení, ale i v její specifikaci funkčního určení v různých obměnách společensky i demograficky rozdílných koeficientů (M_1 , M_2 , M_3). Především tedy v dopadu individuálním či rodinném, ale současně ve shodě s ním i v citlivém působení relačním i celospolečenském. Do popředí se takto prudce vysouvají i složité rezonující souvislosti problematiky *mezi-lidských vztahů* jedinců socialistické společnosti i jejích *dílčích*, zájmových či jiných referenčních *skupin*. Svou naléhavostí se tu přihlašuje i významná role zdravého a plně vyhovujícího *životního (sociálního) prostředí*, stejně tak otázka *životní úrovně*, vzhledem k početnosti rodiny, i k jejím základním celospolečenským úkolům.

Také otázku *sociability* lidského jedince nejen jako svéprávného subjektu, ale i jako sociální osobnosti, především v jejím pozitivním společenském vyzařování přehlížet nelze. Stejně tak ani kvalitativně novou vývojovou hladinu jeho *životního způsobu* pro socialistickou společnost tak progresivně charakteristickou, jejíž nesporné přednosti se odrážejí především v kritické konfrontaci s výskytem sice řidších, ale přece jen nepopírných projevů deviačních, disfunkčních či přímo sociálně patogenních.

Vývojové trendy socialistické skutečnosti zdůrazňují i nové komplexní pojetí kategorie *zdraví*, nejen jako hodnoty biologické, medicínské, ekonomické nebo psychické, ale hlavně *sociální*. V souvislosti s *rozsáhlým uplatňováním vědy v nástupu VTR*, zesilovaném v jejím funkčním dopadu stále výraznější *její receptí* (tzv. sekundární okruh jejího určení) se nutně do popředí vysouvá i nezbytnost a naléhavost *přehodnocení významu* sociální profese (adekvátního i jejímu odrazu sociální prestiže) a také odpovídajícího i výhledově ekonomické ekvivalenci u celé řady profesí, především kulturně-humanitních kategorií: hlavně vědců, učitelů, osvětově-kulturních pracovníků, výzkumníků i jiných zaměstnaneckých kategorií těchto či podobných institucí, včetně pracovníků stranických či odborářských.

Jinou pronikavě závažnou rovinnou sociologova zájmu nejen odborného, ale také osobně exponovaného, tvoří i komplexní společenská problematika *mládeže*. Především jejího výchovného procesu. Význam mládeže je funkčně bezprostřední ve všech svých výskytových *projevech deviačních, disfunkčních, až sociálně patogenních*: tak otázky trestní delikvence všeho druhu jsou těsně spjaty s výchozími projevy chronického alkoholismu, nikotinismu, morfinismu atd. Výchovně nápravná zařízení tu korigují svými opatřeními jen dílčí složky této delikvence; jistě není náhodné, že mezi odbornými pracovníky těchto nápravných ústavů stále častěji najdeme zastoupeny i pracovníky s odbornou přípravou sociologickou. Tyto nežádoucí

jevy nejsou jistě ani sociologovi průmyslu lhostejné, především proto, že jejich následnost pocituje velmi často dost intenzivně v nejrůznějších úsecích výrobního procesu samého.

Problematika mládeže je však závažná i v progresivním slova smyslu. Daleko rozsáhlejší se jeví totiž její převažující bilance *sociálně pozitivní*, projevově zdravá, pracovně adekvátní, životně iniciativní, společensky angažovaná s dobrou kvalifikační perspektívou i s ostatními výraznými modifikacemi projevové kultury, sociální zodpovědnosti, široké stupnice zájmů i nejrůznějších aktivit sociálně politických, kulturních, sportovních i pohybových vůbec, zábavních i jiných. V žádném případě nelze ovšem vlastní problematiku mládeže nikdy chápat jednostranně a izolovaně. Její funkční i výskytové sociální situace, zvláště ve sféře pracovní, veřejné, osobně rodinné i na jiných úsecích životního dění jsou nesporně významné; jejich realizace v konkrétních projekcích „životních různoběžek“ signalizuje nejen význam nových kvalit životního způsobu (stylu) i u socialistické mládeže, ale u socialistické společnosti vůbec.

Krajní póly rozsahového pole těchto tendencí představují tedy sociální rovinu *mládeže* (mláďa) a *lidí starších* (stáří). V rozmezí těchto pólů pulzuje velmi intenzivně společenský proud přítomné naší skutečnosti, která staví před nás nové a nové varianty nejen jejich výskytové frekvence, ale i účinné analýzy, interpretace a explikace. V kooperaci se sociologem jejich komplexní vyhodnocení nabízí kvalitativně progresivní *pestrou škálu významného řešení*: osobního i celospolečenského. Obojí tento zřetel je pro vývojové trendy socialistického společenského kontextu jistě vítán.

Z charakterizované škály projevové pestrosti nás zatím více ovšem zajímá *sféra průmyslová*, snad ještě více konkrétní profil jejího *průmyslového podniku*. Taktó vymezený proces dílčích změn i strukturální proměny současné naší společnosti probíhá nejen ve sféře pracovní, ale i ve stále intenzivnějším a hlubším dopadu ostatních životních úseků sféry mimo-pracovní, které ji obepínají. Konkretizaci těchto komunikačních kontaktů vykazuje nejen svou rozšiřující se síť, ale také svou intenzivnější výskytovou frekvenci i nové příležitosti jejího provádění. Děje se tak ve shodě s úsilím o *homogenizaci* socialistické společnosti i s pokračujícími jejími vývojovými trendy, zaměřenými ke konečnému cíli jejího beztrždního charakteru. Tak se mi tedy jeví nejen současný stav, ale i výhledová problematika širší společenské role sociologa průmyslu (i sociologa vůbec) v nástupu VTR u nás.

Charakterizovaná vývojová situace, vývojově tak symptomatická i společensky relevantní, se zákonitě odráží i ve *společenské roli a asociální funkci sociologa*. Má nutně své výrazné *aspekty odborné*, jen těžko trvale jinak suplovatelné. Jsou výskytově diferencovány velmi bohatě. Přinášejí s sebou i svá specifika a modifikace právě pro ně typické i závažné. Není možné v letmém přehledu vyčerpat je úplněji. Proto se ve svém příspěvku omezím na jediný speciální úsek společenské role sociologa, a to na její konkretizaci v oblasti *průmyslového sociologa*, resp. *sociologa průmyslu*.

Významnost této jeho role je společensky i profesně pronikavá nejen u nás, ale i jinde. Shodnou vývojovou situaci najdeme i v jiných zemích RVHP, hlavně v SSSR, PLR, NDR atd. V nástupu VTR jeví se také funkčně jako nejakutnější. Tím spíše, že jak množství, tak funkční diferenco-

vanost těchto odborně profesních sociologů stále narůstá. Nejen v *průmyslu* nebo v jeho uplatnění v *institucích sociologického výzkumu*, ale akutní potřeba sociologů hásí se i *jinde*: v zemědělství, v sociálních službách, ve zdravotnictví atp. Dnes i také v koncepční práci správní administrativy, při plánovité výstavbě měst i celých rajonů, hlavně však ve školství vůbec, a na vysokých školách speciálně.

Tomuto zjištění neprotiřečí ani nepopěrná skutečnost, že v *průmyslových podnicích* i na jiných pracovištích této sféry (a ovšem i v jiných okruzích profesně odborného působení) *není* zatím obsahová *náplň práce sociologa* ani přesněji *vymezena*, ani statutárně kodifikována. Zřejmě jde jen o průvodní vývojový jev dočasný, přechodný, dialekticky však plně pochopitelný, který jen dotvrzuje *funkční diferencovanost* i *potřebu pracovních profesních vykrytí odborných pozic sociologů* na nejrůznějších úsecích praxe současného životního dění u nás.

Naznačená sociální situace v průmyslové základně naší společnosti (zvláště výrazně v jednotlivých průmyslových odvětvích či podnicích) *nomenklaturní okruhy práce sociologovy v nich* (i na závodě) *postupně obsahově vyjasňuje i funkčně upřesňuje*. Sem patří dnes už zcela jednoznačně kladená otázka *vědeckého řízení průmyslového podniku* i jeho osazenstva (výrobního kolektivu), různé koncepční *varianty sociálního rozvoje*, plánování i prognostiky podniku, nezbytnost výchozí sociální analýzy jeho fungování a s tím spojená permanentní nutnost i významnost *sociologického výzkumu* nejen jako nárazového sociálního snímkování, ale jako ustavičného poznávacího nástroje dialektické jednoty sféry pracovní i mimopracovní v jejím procesuálním průběhu. Nejde však jen o výrazné *časové dimenze* tohoto procesu (včetně jeho volného času), ale o složité soubor recipročně přechodných, velmi křehkých i citlivých *vazeb inter-individuálních*, které poznamenávají v nejrůznějších výskytových hladinách problematiku životního způsobu socialistické společnosti vůbec, a mezilidských vztahů zvláště. Zcela zákonitě jsou dotahovány dále a promítají se až *do sociálního prostředí* lidského jedince jako svéprávného subjektu a poznamenávají nejen jeho životní styl jako sociální osobnosti, ale i jeho sociální svět a jeho vztahy k nejrůznějším zájmovým mikroskupinám v něm.

Tím však nekončíme. Dynamická spádnost rozvoje socialistického průmyslu (a ovšem i její analogie na nejrůznějších jiných dějištích dané reality) odráží se nejen v komplexní rozloze možných časových dimenzí sféry pracovní i mimopracovní, ale i v citlivých souvislostech *životního způsobu (stylu)* socialistické společnosti a jejích mezilidských vztahů.

V souladu s naznačenými výhledy se vynoří i rozsáhlá škála modalit stratifikačních, kvalitativně novátorského pojetí *sociálního klimatu* průmyslového podniku, různé výskytové varianty *sociální mobility* pracovních tendencí v něm, stejně tak, jako stále naléhavější i složitější otázka *odborné kvalifikace*, jeho *formálních i neformálních organizací*, korelovaných s hladkým či méně hladkým průběhem jeho výrobního procesu i jeho sociálních vztahů a mezilidských souvislostí; stejně tak i složité otázky *pronikavých profesních změn* v podnikové sociální struktuře, *pracovních postojů*, *motivačních škál* i kvalitativně nových *hodnotových pořadníků* podnikového kolektivu, včetně ideové, sociálně-politické či ekonomické

profilace, v níž zájmy podniku, jeho výrobního programu i zájem celospolečenský — umocněný zpravidla systematickým úsilím i trvalým působením *stranické* (odborové) *organizace* — se objevují nejčastěji už jako výhledy nadřazené zájmům dílčí skupiny, či dokonce jen jedince v jejich účinném sociálním vyzářování. Šlo by jistě tuto bilanci snadno doplnit o zřetel další: *životních jistot a aspirací, prognostických výhledů* atp. i *jejich účinného odrazu ve výkonech pracovní skupiny* (kolektivu), *v životě rodiny* i v zájmově blízkých *jiných referenčních mikroskupin* atp. Jejich vyčerpávající úplnost však není nutná. I svým funkčně ilustrativním záběrem jasně ukazují nezbytnost odborné socioprofesionální role (funkce) sociologa v průmyslu. Současné však signalizují výhledově nutné obsahové vymezení jeho práce i její statutární zakotvení.

Vlastní sociální role sociologa s naznačenými výhledy nepochybně souvisí. Konkrétně promítnuto to tedy znamená položit si i neodbytně otázku, *jak může vysokoškolsky erudovaný, odborný průmyslový sociolog svou socioprofesionální roli v průmyslu, přesněji v průmyslovém podniku, přiměřeně realizovat?* V zásadě se mi zdá, že je to proveditelné hned v několika variantách:

a) *Přímo jako podnikový sociolog* působící na místě takto systemizovaném v rámci specifického organizačního členění průmyslového podniku (závodu), které v něm implikuje i jeho vlastní pracovní pozici resp. sociální roli, jak už byly v předchozím kontextu vymezeny.

b) Jako *vysokoškolský odborník — specialista*, s plným uznáním i využitím jeho sociologické erudice i teoretické kvalifikace, na *kterémkoli tradičně profesním místě* podnikového organizačního schématu, s účinným jejím kvalitativním i progresivním posunem: např.: jako pracovník v oblasti sociální analýzy a výzkumu, na úseku sociálního plánování a prognostiky, v oblasti kulturní, v práci personálně-kádrové, sociálně-politické, na úseku bezpečnosti a hygieny práce atd. Tyto příležitosti i pracovní situace poskytují sociologovi v podniku téměř nepřeborné možnosti, jejichž textová konkretizace je *jen funkční ilustrací* (charakteristikou), zdaleka ne tedy jejich vyčerpávajícím přehledem.

c) *Vysokoškolská sociologická průprava* však přichází velmi vhod i *pracovníkům jiné profesionálně průmyslové kategorie*: inženýrům, technickým zaměstnancům, dělnickým specialistům, ekonomům, pedagogům, mistrům a instruktorem, lékařům, kulturním, sportovním a tělovýchovným referentům atd. Přírovně vhod přijde na závodě či v průmyslovém podniku i pracovníkům stranickým, odborářským a hlavně řídicím. Ve všech těchto případech sociologická erudice zaměstnance pronikavě rozšíří i prohloubí pracovní obzory vlastní. Stává se však současně i účinným a vítaným zdrojem jedincovy tvůrčí zájmové seberealizace.

Vydatně *pomáhá i tradičně uznávané aspekty vědecké aplikace* (především technicko-ekonomické, politické, právní, lékařské, pedagogické atp.) *rozšiřovat o nové dimenze*; hlavně o jejich kvalitativně nový, socio-kulturní a pracovní dopad i o jeho lidský odraz. Jsou-li tyto případy zatím spíše záležitostí krajní, v nástupu VTR ve stratifikační struktuře podniku (závodu) při vykrytí všech jeho socioprofesionálních pozic a rolí budou zřejmě v něm stále narůstat nejen početně, ale především kvalitativně, svými společenskými vazbami i souvislostmi, a to nejen v *podniku* samém, ale i v je-

ho *sociálním zázemí*, ať bezprostředním (komunita), ať v širším (spádová oblast, regionální a komunikační spád.). A to i s doprovodným přízvukem nejen osobní, ale i celospolečenské progresu.

Stále častější *účast* vysokoškolsky jinak už hotových, plně kvalifikovaných specialistů (inženýrů, učitelů atp.) *na dálkové formě studia sociologie při zaměstnání* na filozofické fakultě UJEP v Brně je v tomto směru nejen symptomatická, ale i predikčně progresivní. Dotvrzuje dialektickou jednotu zájmové škály lidského jedince jak s „jeho“ podnikem (závodem), tak i se zájmy a potřebami celospolečenskými, jak je v nástupu VTR už projevem zákonitým.

d) *Houstnoucí síť nejrůznějších mezivazeb* (interodvětvových, interdisciplinárních, interoblastních i interinstitucionálních) a *komplexní sociální funkce průmyslového podniku* i jeho stále těsnějšího *spojení s vědou* (v našem případě se sociologií, ale v různých obměnách je to možné i v ostatních výskytových rovinách kontaktu vědecké teorie s praxí) nám do popředí posouvá jiný závažný moment i kvalitativně novou roli funkčního uplatnění sociologa v průmyslu.

Stručně formulováno jde o *využití odborné kvalifikace sociologa v oblasti koncepčně metodologické, koordinující a organizující*. Mám tu na zřeteli jak vlastní výrobní sféru průmyslového podniku, tak také všechny závažné sociální otázky, které leží už mimo tuto výrobní sféru ať už v oblasti sociálně makro- či mezo-strukturální (spojení s jinými odvětvími, průmyslovými podniky atp.), ať v oblasti sociálně-mikrostrukturální (rodina, různé zájmové referenční skupiny atp.). Pochopitelně je to adekvátní v rozmezí těch sociálně-metodologických aspektů jeho využití, jak už bylo ostatně naznačeno.

Zvláštní vývojovou situaci představují zřetel *inadekvátního použití sociologické kvalifikace pracovníků*. I když jsou podobné případy dnes už spíše řídké, v praxi se přece jen objevují. Bývají obvykle motivovány ať přímo, ať zastřeně momenty kádrovými, mnohdy dost úzce. Ve svých důsledcích jsou však nejčastěji zřejmě ztrátové, stejného společenského dosahu, jakým by bylo nevyužití výrobně výkonného stroje a jeho náhrada strojem zastaralým a neproduktivním.

Naznačené souvislosti uplatnění *odborné socioprofesionální role sociologa v průmyslu či v podniku* jsou pochopitelně spíše modelového typu. Nezačínají tedy plně množstvím svých reálných variant i vzájemných přesahů, s nimiž se v průmyslové praxi nepochoybně setkáváme a setkáme. Zvláště tehdy, ukazuje-li se, že progresivní *kulturně humanitní orientace* (připomeňme si jen na této její hladině prudce rostoucí společenskou významnost zdravých, přímých i citlivých mezilidských vztahů v průmyslovém podniku, problematiku jeho adekvátního sociálního klimatu i nedílnou jednotu sféry pracovní se sférou mimopracovní, vedle rozprostřené sítě bohatě diferovaných problémů dalších), tu tedy především *sociologická*, stává se takto v socialistickém společenském kontextu logicky zcela zákonitou i nepominutelnou složkou permanentně se zvyšujícího rozmachu průmyslové výroby v této společnosti. Hlavně v případě činitelů řídicích, či decidujících, v jejich koncepčním přístupu i v konkrétních záběrech na nejrůznějších rovinách výskytu této orientace.

Ne náhodou v průmyslovém podniku — ale i na všech jiných pracoviš-

tích naší životní praxe — se posouvá v nástupu VTR do popředí už dříve vymezený, stále výraznější *význam vědy* ve všech oblastech naší životní skutečnosti, tedy i v průmyslu. Protože v socialistické společnosti cílem jejího úsilí je především *člověk*, jehož zájmy se výhledově kryjí s analogickou jejich projekcí celospolečenskou, je pochopitelné, že i tu, vedle už tradičně respektovaných aspektů technických, a technologicko-výrobních, ekonomických, sociálně-politických i ideologických, do popředí se posouvá ve svém komplexním dopadu především *oblast sociální*. Její dopad výrobně pracovní i mimopracovní (tu především problematika životního způsobu a životního stylu) byl už charakterizován v různých svých indikátorech i parametrech. Aspoň letmo si tu připomeňme význam *kultury práce*, v její výrobní i společenské resonanci stejně výrazné jako je i sociální relevance *zdravého pracovního i životního prostředí* a sociálního mikrosvěta vůbec. Této vývojové situaci odpovídá i aktivní a odpovědné začlenění lidského jedince v socialistické společnosti do jejího *tvůrčího i nepřetržitého vytváření*; včetně všech proměn tohoto procesu, jak je stálý pohyb nejen výrobní techniky, ale i celého společenského kontextu nese s sebou.

Společenská role (funkce) průmyslového sociologa může tento vývoj nejen poznávat a registrovat, ale i *působivě stimulovat*. Tím spíše, že objektivní potřeby rozvoje průmyslové výroby a predikční výhledy jejího rozmachu zahrnují v sobě už charakterizovaný zájem celého socialistického kontextu, identický se zájmem lidského jedince nejen jako svéprávního subjektu, ale i jako sociální osobnosti. Jsou-li splněny a výhledově reálně koordinovány všechny možnosti, předpoklady i podmínky (časové, zdravotní, pracovní, ekonomické, sociální atd.), stává se tento zájem i účinnou pruhinou *tvůrčí seberealizace člověka*.

Zákonitě jistě podobné vývojové analogie i intenzita naléhavé *společenské poptávky* po odborné i společensky angažované práci sociologa musí se stejně projevit i v ostatních úsecích socialistické skutečnosti. Její účinné řešení v praxi, na všech dějištích možného výskytu je nejen adekvátní stálému pohybu v socialistické společnosti, ale i zvyšujícímu se *podílu vědy* na všech úsecích naší pracovní aktivity; tzv. její druhý sekundární okruh. V oblasti *vědeckého řízení podniku* tedy zvláště výrazně.

Bylo by nejen možné, ale i vhodné a snad i potřebné výkladový kontext mého příspěvku rozšířit o výhledy další. Po mém soudu k nim patří především:

A) Otázka *systematické komplexní přípravy sociologa* v nedílné jednotě jeho teoretické vysokoškolské průpravy s potřebami praxe, tu především průmyslové. V socialistické společnosti i v souladu s jeho angažovaností veřejnou, sociálně politickou i odbornou.

B) V soulase s tím by bylo možno konkretizovat i možnosti jeho *odborného využití a uplatnění* nejen v jednotlivých průmyslových podnicích a odvětvích, ale i v jiných oblastech (rajónech, regionech); v průmyslových aglomeracích (především Ostravsko, Plzeňsko).

C) Účinná by byla jistě i stálá, recipročně výhodná *kooperace sociologické teorie a průmyslové praxe* na všech výskytových hladinách; včetně úseků komplementárních. Tedy nejen v průmyslu samém, ale i v jiných sociálních okruzích, např. v zemědělství, ve školství, při výstavbě měst a jejich přilehlých oblastí, ve zdravotnictví, v tělesné kultuře i sportu atp.

Toto společné úsilí by probíhalo týmově především na úrovni kvalitativně nové technické teorie (T₂).

D) Vhodné by bylo zajistit a uskutečnit potřebné vědecky odborné *sociologické pracovní kontakty mezinárodní*; osobně komunikační, koncepčně metodologické i kooperační, především v rámci RVHP. Zatím aspoň na úrovni celostátních meziodvětvových či odvětvových pracovních konferencí, symposií, seminářů s mezinárodní účastí. Aktivní participace sociologů na nich měla by být samozřejmou součástí jejich profesní funkce v průmyslovém podniku či kdekoli jinde.

E) V souvislosti s obvykle zatím nejasnými představami o *obsahovém určení sociologovy práce* v průmyslovém podniku či v průmyslu vůbec (vyplývajícím dost často z nedostatku odborného profilu a sociologické orientace řídicích orgánů v tomto směru) bude třeba předmětné pole odborné práce sociologa na závodě postupně vymezit a upřesnit. Stane se tak asi v souhlase se stálým stratifikačním pohybem socialistické společnosti v úsilí o její homogenizaci. Průběh těchto tendencí jistě velmi intenzivně ovlivní proces pokračujícího a postupného vyrovnávání mezi vedoucí úlohou dělnické třídy na straně jedné a mezi pracovní odbornou náplní i jinou specifikou komplexního životního stylu inteligence i ostatního sociálního kontextu na straně druhé.

Zřejmě by se našly i další momenty, které by sociologicky koncepční i komplexní přístup k sociální roli (funkci) průmyslového sociologa nejen doplnily a upřesnily, ale v plné korespondenci s proměnnými potřebami stálého rozvoje socialistické společnosti jej predikčně rozvinuly i ujasnily. Proporční vyváženost i paginační rozsah mého tématického příspěvku žel nedovolují postihnout je obsažněji, tím méně vyčerpávajícím způsobem. Snad bude jednou možno k některým z těchto dílčích úseků vrátit se později podrobněji. Zatím jsem se pokusil je ve svém článku aspoň rámcově vymezit; (Viz sub A/ až D/ na str. 26 a dalších). V jiné souvislosti akutní dílčí tematika příspěvku sub e) sociální role sociologa v průmyslu a jeho postavení ve skupině inteligence, která zapadala do dílčího úkolu státního plánu VIII-6-2/12 o „*roli inteligence v sociální struktuře v podmínkách VTR*“, na jehož řešení se podílelo i sociologické pracoviště naší katedry, byla sociální závažnost těchto výhledů překryta mezitím společensky relevantním úkolem jiným.

Shrnu-li zásadní souvislosti svého příspěvku, jsem si plně vědom toho, že moje *interpretace daného tématu* je především rámcová; je tedy nutně neúplná a *diskusně otevřená*. Jistě uvítám, budeli nejen doplněna a upřesněna, ale především účinně uplatněna v praxi na nejrůznějších jejích dějištích v terénu. Nejen pro to, že se tak stane ve shodě s plným *odborným uplatněním práce i sociální role (funkce) průmyslového sociologa* a sociologa vůbec, ale především proto, že naznačené řešení proběhne v plném souladu se *zájmy a s potřebami* rozvojových trendů stálého pohybu socialistické společnosti samé. V případě, že můj tematický příspěvek, byť v omezené míře, urychlí tento zákonitý proces, splnil své vlastní komplexní, finální určení.

РОЛЬ СОЦИОЛОГА В ПРОЦЕССЕ НАСТУПАЮЩЕЙ КУЛЬТУРНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (ДИСКУССИЯ)

Автор в своем выступлении пытается постигнуть социальную роль социолога (прежде всего в промышленности) в ее самых широких связях, т. е. в связи с *положением интеллигенции* в социалистическом обществе. Место и социальная функция интеллигенции определяется ведущей ролью рабочего класса и уточняется продолжающимся процессом разделения труда и стремлением достичь гомогенизирующих трендов развития социалистического общества.

Выявление и реализация человека как правоспособного субъекта и вместе с тем как социальной личности представляет на самом деле исходный пункт работы социолога при всяких условиях, не только в промышленности. С тем тесно связаны новые взаимоотношения сферы рабочей и внерабочей. Все это оказывает яркое воздействие на формирование профиля отдельного человека, не только среди производительного коллектива (рабочей группы), но проявляется даже и во всем социальном мире микрогруппы (семьи, самодельных групп разного рода итп.).

Научно-техническая революция значительно подчеркивает значение науки во всех областях практики: в промышленности, земледелии, социальных обслуживаниях. Активно применяемая секундарная сфера науки усиливает ее воздействие на все области практики, признаваемые уже традиционно промышленной и другой практикой (области производственно-технические, технологические, экономические, статистика и др.), но охватывает же она убедительно *сферу социальную*. Таким образом быстро возвышается важность *наук о человеке*: исходная гносеологическо-методологическая марксистская основа (в тесной связи с историческим и диалектический материализм, политическая экономика, научный коммунизм), новые качества традиционных дисциплин, связанных с прогрессом социалистического общества (педагогика, психология и, главным образом, социология), одинаково как общественные аспекты современных наук цивилизационно-культурного характера (эргономия, кибернетика, теория управления итд.).

Социальная роль интеллигенции в условиях социализма заключается прежде всего в профессиональной специальности, она является широко дифференцированной согласно с изменяющимися потребностями социалистического общества. Комплексная перспективная концепция и принципиальные решения президиума КПЧ акцентируют новое значение социологии как научной дисциплины, значит, даже и социально-профессиональное применение социолога с его консультативной компетентностью и прямой социальной заинтересованностью.

В таком понимании автор подходит к *социальной роли (функции) социолога*: в особенности к ее активному осуществлению в промышленности (промышленном предприятии). Новые условия здоровой жизненной среды, социального климата, качественно-прогрессивных форм межчеловеческих отношений, мотивирующих школ и порядков достоинства человека проявляются непосредственно в промышленном производстве и, в результате всего, в его научном управлении. Они имеют значение социокультурное, политико-идеологическое, квалифицирующее итд. В центр внимания и изучения социолога входит закономерно, рядом с определяющими факторами социально-производственными, различные варианты этих факторов, особенно в пределах времени: сфера рабочая — сфера нерабочая, на самом деле — свободное время. Эти факторы своеобразно участвуют в формировании нового жизненного стиля социалистического человека с его возрастающим интересом к общественному делу и, в свою очередь, оформляют проявление социальной роли промышленного социолога. Сюда относится нарастающая деятельность спортивного, рекреационного, физкультурного, туристского характера. На передний план выступает физкультура как вполне неотделимая составная часть культурной сферы, необходимой для прогрессивного развития социалистического общества.

По той причине во всех этих условиях работа социолога является очень сложной и осложненной. Намерения и содержание этой работы ведут социолога в ряды интеллигенции, но ее результаты, ее действие и социальные отношения открывают путь социолога к рабочему классу.

Наступающая научно-техническая революция все ярче выдвигает на первый план необходимость комплексной теоретической *подготовки* социолога в связи с социальной функцией школ высшего образования. Автор ставит перед собой вопрос: как использовать эрудицию

социолога в оптимальной степени и функционально на практике, особенно в промышленности, на заводах и предприятиях. В связи с тем автор приводит различные варианты использования и обсуждает содержание и определение работы социолога, статут этой работы. Обсуждение этой проблематики автором дается в рамках широких связей концепционного и методологического характера.

Неотделимое объединение теории и практики в промышленности, значит, объединение программ производства и тенденций социального развития, ставит перед наукой-социологией и прогрессивным движением социалистического общества новые частные цели, по труду нелегкие, значительные социально-политически, и выводы, соответствующие живому участию отдельного человека в общественном деле. Именно в промышленности эти данные становятся особенно назревшими и убедительными. Приспособить нарастающую напряженность и общественную важность этих данных, присущих прогрессивным тенденциям движения социалистического общества и неотделимых от него — цель настоящего выступления.

AUFGABE DES SOZIOLOGEN IM ZEITALTER DER WISSENSCHAFTLICH TECHNISCHEM REVOLUTION

(Ein Diskussionsbeitrag)

Der Verfasser bestrebt die soziale Aufgabe des Soziologen (vor allem eines Industriesoziologen) in ihrer breiteren Projektion, nämlich im Zusammenhang mit der *Stellung der Intelligenz*, in der sozialistischen Gesellschaft zu erfassen. Ihre Position wie auch ihre soziale Funktion darin, ergeben sich aus der führenden Rolle der Arbeiterklasse. Sie werden durch fortschreitenden Prozess der Arbeitsteilung und durch Bemühung um homogenisierende Entwicklungstrends in der sozialistischen Gesellschaft bestimmt.

Die Selbstrealisierung des Menschen als eigenberechtigtes Subjekt und soziale Persönlichkeit bildet den eigentlichen Ansatzpunkt für die Arbeit des Soziologen in der Industrie, aber auch anderorts. Sie bringt neue Relationen zwischen Arbeits- und Ausserarbeitsphäre mit sich. Sie prägt hiemit ein charakteristisches Zeichen in das Profil des menschlichen Individuums ein, und zwar nicht nur in seinem Produktionskollektiv (in seiner Arbeitsgruppe), sondern sie strahlt auch in den übrigen sozialen Bereich seiner Mikrogruppe (Familie, verschiedene Varianten von Interessen- und Referenzgruppen u. ä.) aus.

Die wissenschaftlich technische Revolution betont mit allem Nachdruck die Bedeutung der Wissenschaft in allen Bereichen der Praxis: in Industrie, Landwirtschaft, sozialen Dienstleistungen u. ä. Der tatkräftig angewandte sekundäre Tätigkeitsbereich der Wissenschaft steigert ihre Wirksamkeit nicht nur in den von der industriellen und anderweitigen Praxis schon längst anerkannten Gebieten (produktionstechnischen, bzw. technologischen, ökonomischen, in der Statistik, in der applizierenden Ausnutzung u. s. w.), sondern er reicht überzeugend auch in den *sozialen Bereich* hinein. Es wächst also heftig die gesellschaftliche Bedeutung der *humanistischen Wissenschaften* an: die gnoseologisch-methodologische marxistische Basis (historischen Materialismus in enger Verbindung mit dem dialektischen Materialismus, politische Ökonomie und wissenschaftlicher Kommunismus), neue Qualitäten von traditionellen, mit dem Fortschritt der sozialistischen Gesellschaft verbundenen Disziplinen (Pädagogik, Psychologie und besonders Soziologie) sowie gesellschaftliche Aspekte von modernen Zivilisations- und Kulturwissenschaften (Ergonomie, Kybernetik, Theorie der Leitung u. s. w.).

Die überwiegende soziale Rolle der Intelligenz im sozialistischen Kontext bezieht sich vor allem auf die Arbeitsprofessionen, sie ist in Abhängigkeit von veränderlichen Bedürfnissen der sozialistischen Gesellschaft reichlich differenziert. Komplexe Perspektivkonzeptionen und grundsätzliche Beschlüsse der Parteiführung betonen auch die neue Bedeutung der Soziologie als wissenschaftlicher Disziplin; demzufolge auch die neue Bedeutung der sozialen professionellen Durchsetzung des Soziologen, sowohl in seiner Kompetenz eines Fachberaters, als auch in direkter sozialen Engagiertheit.

Auf diese Weise geht der Verfasser auch auf die *soziale Rolle (Funktion) des*

Soziologen, besonders auf ihre wirksame Realisierung in der Industrie (im Industriebetrieb) ein. Neue Gesichtspunkte, nämlich ein gesundes Lebensmilieu, ein soziales Klima, qualitativ progressive Formen der zwischenmenschlichen Beziehungen, Motivierung wie auch Wertskalen, werden zwangsläufig auch in der Industrieproduktion und in ihren Folgen auch in der wissenschaftlichen Leitung der Produktion dargelegt. Sie sind von soziokultureller, politisch-ideologischer, qualifizierender u. s. w. Bedeutung. Im Interessenbereich des Soziologen erscheinen völlig gesetzmässig neben den bestimmenden sozialen Produktionsaspekten auch verschiedene Modifikationen der angedeuteten Faktoren, vor allem in ihren Zeitdimensionen: Arbeitssphäre, Auserarbeitssphäre, besonders Freizeit. Sie beteiligen sich in bestimmender Art und Weise an der Formung der neuen Lebensweise (des neuen Lebensstils) des sozialistischen Menschen und üben gemeinsam mit der breiten Skala seines sich immer vertiefenden Interesses für öffentliches Geschehen einen Einfluss auch auf die Äusserungen der sozialen Rolle des Industriesoziologen aus. In ihre Perspektiven gehört deutlich auch die wachsende Bedeutung von arbeitskompensierenden Bewegungsaktivitäten, wie von Sport, Massenveranstaltungen, Körpererziehung, Wehrerziehung, Touristik u. dgl.; hierher gehört auch die für den Fortschritt der sozialistischen Gesellschaft unentbehrliche Kultursphäre. Darin nimmt mit Recht die Körperkultur als deren qualitativ neuer und untrennbarer Bestandteil eine immer ausgeprägtere Stelle ein.

In allen diesen Situationen erscheint die Arbeit des Soziologen als unendlich verwickelt und kompliziert. Ihre inhaltliche Seite ordnet ihn in die Reihen der Intelligenz ein. Ihre funktionale Wirksamkeit und soziale Relevanz hingegen öffnen ihm den Weg zur Arbeiterklasse. Im Zeitalter der wissenschaftlich technischen Revolution wird immer deutlicher die Bedeutung einer komplexen theoretischen *Ausbildung des Soziologen*, und zwar in Wechselbeziehung mit der sozialen Rolle (Funktion) der Hochschulen in dieser Periode betont. Der Verfasser stellt sich Frage nach der optimalen funktionalen Ausnutzung der soziologischen Erudition in der Praxis, vor allem im Industriebetrieb und in der Industrie, er typisiert verschiedene Varianten dieser Ausnutzung und betrachtet auch die Inhaltsbestimmung der Arbeitspflicht des Soziologen und ihre statutare Festlegung. Er interessiert sich dabei für breitere methodologische Konzeptions- wie auch Prädiktionszusammenhänge der gelösten Problematik.

Die untrennbare *Enheit von Theorie und Praxis*, in der Industrie also Einheit von Fertigungsplänen und sozialen Entwicklungstendenzen, setzt der Soziologie und der progressiven Bewegung der sozialistischen Gesellschaft neue, arbeitsexponierte und sozialpolitisch bedeutende Teilziele, einschliesslich einer adäquaten sozialen Engagiertheit. Im Bereich der Industrie sind diese Perspektiven besonders akut und überzeugend. Das Ziel dieses thematischen Beitrags ist es, die wachsende Intensität und gesellschaftliche Wichtigkeit dieser für progressive Bewegungstendenzen der sozialistischen Gesellschaft nicht nur symptomatischen, sondern auch untrennbaren Perspektiven zu integrieren.

Übersetzt von J. Batušek